

Vazba u mladistvých (nejen) ve světle nové právní úpravy

Jakub Chromý*

1. ÚVODNÍ POZNÁMKY

Komentář k trestnímu řádu uvádí, že účelem vazby je zajistit osobu pachatele pro trestní řízení, aby bylo možné dosáhnout náležitého zjištění trestných činů a potrestání jejich pachatelů spravedlivě podle zákona.¹ Je všeobecně známo, že institut vazby u mladistvého je chápán jako podpůrný prostředek zajištění jeho osoby a má se uplatnit jen tehdy pokud nepřipadají v úvahu jiné prostředky nahrazení. Důvodem takového pojetí je známá skutečnost, že vazba sama o sobě nemá primárně výchovný účinek a její ukládání by tedy mělo být omezeno na minimum. Výzkumy i zkušenosti z praxe dokonce považují samotný pobyt mladistvého ve vězeňském ústavu za kriminogenní faktor.

Nejvýznamnější mezinárodní dokumenty týkající se oblasti zacházení s delikventní mládeží² zdůrazňují, že vždy je zapotřebí přijmout všechna opatření k tomu, aby vazby bylo používáno výjimečně. Vazba by měla být ukládána mladistvému pachateli pouze za závažné činy a po vyčerpání všech alternativních možností. Zejména je nutné, aby³:

- vazba nebyla využívána jako krátkodobý trest odnětí svobody
- zákon vymezil, kdy a za jakých podmínek lze vazbu uložit, časově omezit dobu jejího trvání a oddělit mladistvé od dospělých pachatelů
- se usilovalo o větší zapojení probačních pracovníků, kteří by ještě před uvalením vazby hledali alternativní opatření pro obviněné mladistvé.

Praxe minulých let v České republice je však bohužel opačná.

2. STATISTICKÁ DATA

Ze statistik Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR vyplývají alarmující údaje o značném množství mladistvých obviněných držených ve vazebních věznicích. V devadesátých letech byla vazba u mladistvých ukládána až čtyřikrát častěji než nepodmíněný trest odnětí svobody. Nejvyšší počty mladistvých držených ve vazbě byly zaznamenány v letech 1993 až 1996. Kumulace dosáhla vrcholu roku 1994, kdy v českých vazebních věznicích se nacházelo 650 mladistvých chlapců a dívek. (srov. tabulka č. 1).

Tabulka č. 1 Počet mladistvých obviněných ve vazebních věznicích v letech 1992–2000 v ČR

rok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Muži	443	559	634	492	515	339	254	214	156
Ženy	7	10	16	17	22	11	10	13	7

Pramen: Vězeňské statistiky

Z dnešního pohledu bylo také negativem, že délka vazby byla příliš dlouhá, a tak se následně snižovala možnost účinně působit na mladistvé vězně ve výkonu odnětí svobody. Nebyly výjimkou případy, kdy mladiství obvinění strávili ve vazebních věznicích řadu měsíců.

3. PODMÍNKY VÝKONU VAZBY

Již od roku 1993 postupuje Vězeňská služba podle materiálu *Programu zacházení s mladistvými vězni*,

* Jakub Chromý, student Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ ŠÁMAL, P., KRÁL, V., BAXA, J., PÚRY, F.: Komentář k trestnímu řádu – II. díl. C. H. Beck, 4. vydání, Praha, s. 1790.

² – Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (Pekingská pravidla)

– Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (Riyadské směrnice)

– Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody

– Doporučení Rady Evropy č. R(87) 20, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže.

³ Srov. ZBORNÍK, F. a kol.: Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí. IKSP, Praha, 1996, s. 75–76.

který se týká také práce s mladistvými obviněnými ve vazebních věznicích. K naplnění cílů tohoto dokumentu byly zformulovány základní předpoklady. Nezbytné je vytvoření podmínek jak naplnit volný čas v průběhu vazby smysluplným způsobem, zahrnujícím zejména tělovýchovné aktivity a prvky arterapie.⁴ Důraz je kladen na nutnost vlastního rozhodování mladistvých a aktivní řešení svých záležitostí.

Prioritou je vytvořit prostředí pro zmírnění záporného dopadu na psychiku mladistvých vězňů. Je dána možnost zřizovat oddělení se zmírněným režimem a vytvářet vhodné podmínky pro účast mladistvých na společných zájmových, kulturních a sportovních akcích (v tomto směru se osvědčila určitá úprava podmínek pro výkon vazby u mladistvých pachatelů, započatá roku 1992 ve Vazební věznici Praha – Ruzyně⁵). U návštěv mladistvých se sleduje zejména posílení vzájemných sociálních a citových vazeb s rodiči a nejbližšími příbuznými. Specifika jsou rovněž v oblasti ukládání a výkonu kázeňských trestů s ohledem na odlišnosti této kategorie vězňů.

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, počítá v průběhu výkonu vazby s nabídkou účasti mladistvých v preventivně výchovných, vzdělávacích, zájmových a sportovních programech. Přesto se stále setkáváme u veřejnosti s názorem, že ke zlepšení v této oblasti nedošlo. Velkou měrou se na tomto podílejí sdělovací prostředky, které svým ne vždy objektivním pohledem bez znalosti věci informují respondenty. Za zmínku stojí například zhodnocení problematiky vazby mladistvých uveřejněné v novinovém článku se značně nadneseným názvem „Vazba pro dorostence je skoro jako nekuřácký hotel“.⁶ Autorka příspěvku přirovnává pobyt mladistvých obviněných ve vazební věznici k hotelovému ubytování s volným režimem. Podle jejich slov si mladiství poklidně čekají na trest zpestřují televizí, posilovnou, vycházkami v areálu, arterapií či hraním na počítači. Když mají chuť, nakupují v kantýně, kde utrácejí až 1000 Kč za týden. V příspěvku byla uveřejněna též část rozhovoru s bývalým mladistvým vězněm umístěným ve Vazební věznici České Budějovice. Ten vzpomíná:⁷ „Vazba mi nevadila. Akorát bez cigár to tam bylo hrozný. Na pokoji sem byl s dobrým týpkem. Namakal jsem si svaly a přečetl knížku. Všehrady mi přišly jako polepšovna. Jednali tam s náma jako s dětma.“

4. NOVÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA PLATNÁ OD 1. 1. 2004

4.1 OBECNĚ

Jedním z nedostatků stávající úpravy obsažené v trestním řádu (dále jen „TR“) byla právě zmíněná problematika vazby u mladistvých obviněných. Podle tehdejšího ustanovení TR bylo možné vzít do vazby mladistvého jen tehdy, pokud nešlo účelu vazby dosáhnout jinak. Ustanovení § 293 tak v trestním řádu zakotvovalo výše zmíněnou zásadu, že vazba je u mladistvého pouze podpůrným prostředkem zajištění jeho osoby, nepřicházejí-li v úvahu jiné způsoby. Pro získání dostatku podkladů pro rozhodnutí o vazbě mladistvého musel soud důsledně hodnotit ve smyslu § 292 TR zjištěné poměry mladistvého. Nicméně trestní řád však již dále neobsahoval speciální ustanovení vzhledem k této kategorii obviněných a musela se použít úprava platící pro dospělé.

Od 1. ledna 2004 nabývá účinnosti nový zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, (dále jen „ZSVM“), který nově upravuje problematiku delikvence mládeže. Smyslem nové právní úpravy v samostatném kodexu je komplexně upravit hmotněprávní i procesněprávní aspekty trestání mladistvých, nově konstituovat systém speciálních soudů mládeže a jasně vymezit účel reakce státu na trestnou činnost mládeže. Zákon se věnuje otázce vazby mladistvého v oddílu pátém zákona, nazvaném Zvláštní ustanovení o vazbě a zadržení mladistvého. Zároveň je nutné mít na paměti § 1 odst. 3 ZSVM, podle něhož na otázky neupravené tímto zákonem se použije obecných právních předpisů. Institut vazby u mladistvých v ZSVM je jednoznačně podrobnější, než-li tomu bylo dříve a tento zákon stanoví řadu odchylek oproti režimu platícímu pro dospělé pachatele.

Znění § 46 odst. 1 ZSVM uvádí: „Mladistvý může být vzat do vazby jedině tehdy, nelze-li účelu vazby dosáhnout jinak“. Podmínkou umístění do vazby je pochopitelně, stejně jako u ostatních obviněných, existence vazebních důvodů obsažených v § 67 TR. V tomto směru se shoduje nová právní úprava s obsahem dřívějšího § 293 TR. O rozhodnutí vzetí do vazby je nut-

⁴ Blíže: Zacházení s mladistvými vězni. České vězeňství, 2001, č. 3, s. 3.

⁵ FRANCL, I.: Vazba mladistvých v Ruzyni. České vězeňství, 1993, č. 2, s. 9.

⁶ HRICOVÁ, H.: Vazba pro dorostence je skoro nekuřácký hotel, (přístupno 9. 7. 2003).

⁷ Cit. tamtéž.

né bez zbytečného odkladu vyrozumět osoby uvedené v § 70 TR, a rovněž zákonného zástupce mladistvého, Probační a mediální službu a orgán pověřený péčí o mládež. Vzetí do vazby by tedy nemělo přicházet v úvahu tam, kde lze očekávat uložení trestu nespojeného s odnětím svobody.⁸ Přihlíží se přitom k předpokládanému stupni nebezpečnosti činu pro společnost a očekávanému trestu či jiné sankci.

4.2 TRVÁNÍ VAZBY A JEJÍ PŘÍPUSTNÁ DÉLKA

Je žádoucí, aby doba omezení osobní svobody mladistvého byla vzhledem k hrozcím negativním dopadům na další vývoj jeho osobnosti co nejvíce zkrácena. Zásadně by tedy délka vazby u mladistvých neměla trvat déle než dva měsíce. Zákon v § 48 umožňuje v případech zvláště závažného provinění, délku vazby prodloužit na šest měsíců. Jedná se o případy, kdy mladistvý se dopustil činů uvedených v § 62 TZ a dále těch, na které trestní zákon stanoví odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let. Zákon umožňuje výjimečně dobu vazby prodloužit,⁹ pokud by nebylo možné zejména pro obtížnost věci trestní stíhání ve lhůtě skončit a propuštěním mladistvého na svobodu by hrozilo, že bude zmařeno nebo podstatně ztíženo dosažení účelu trestního stíhání.

Je nutné zdůraznit, že k takovému prodloužení může dojít pouze jedenkrát v přípravném řízení a jednou před soudem mládeže. Prodlužování trvání vazby bývalo v minulosti někdy zneužíváno a vedlo k jejímu faktickému prodloužení. Na tomto místě lze také poznamenat, že původní znění osnovy českého zákona o soudnictví nad mládeží zakotvovalo ustanovení, že délka vazby mladistvého nemůže trvat déle než jeden měsíc.¹⁰ Po uplynutí této doby by mohla být vazba výjimečně prodloužena o další měsíc.

Nová právní úprava umožňuje po propuštění mladistvého z vazby nařídít dohled probačního úředníka, který může trvat až do skončení trestního stíhání. Bude tak zajištěno zejména pravidelné sledování a kontrola chování mladistvého tak, aby u něho nedocházelo k opakování trestné činnosti. V tomto směru se již osvědčila tato forma dohledu zavedená dřívější novelou. Dále např. H. Válková poukazuje na vhodnost dohledu spočívající v poskytnutí odborné pomoci, překročení osobní krize a změně chování mladistvého delikventa.¹¹

4.3 NAHRAZENÍ VAZBY JINÝMI OPATŘENÍMI

Všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny zkoumat v každém období trestního stíhání, zda důvody vazby trvají. Pokud tomu tak je, jsou povinny také zkoumat zda důvodnou vazbu nelze nahradit jiným alternativním opatřením. Zákon umožňuje nahradit vazbu mladistvých především prostředky trestního řádu. Jedná se o:

- a) záruku zájmového sdružení občanů nebo důvěryhodné osoby schopné příznivě ovlivňovat chování mladistvého (§ 73 odst. 1 písm. a) TR)
- b) slib mladistvého, že povede řádný život, nedopustí se trestné činnosti, splní povinnosti a dodrží omezení, která mu budou stanovena (§ 73 odst. 1 písm. b) TR)
- c) dohledem probačního úředníka nad mladistvým (§ 73 odst. 1 písm. c) TR)
- d) přijetí peněžité záruky (§ 73a TR)

V tomto se shoduje s obecným zněním platícím pro ostatní obviněné, a tak se i pro mladistvé užívá ustanovení uvedená v § 73 a § 73a TR. Nově ZSVM zavádí institut náhrady vazby umístěním v péči důvěryhodné osoby. Pro jeho využití je třeba splnit řadu podmínek jak na straně důvěryhodné osoby, tak u mladistvého. Předně musí být důvěryhodná osoba ochotná a schopná ujmout se péče a písemně se zavázat, že bude o mladistvého pečovat a převezme odpovědnost za to, že se mladistvý na předvolání dostaví k orgánu činnému v trestním řízení, popř. splní další podmínky určené soudem. Při zvažování o využití tohoto institutu je zapotřebí zkoumat nejen subjektivní stránku důvěryhodné osoby, tedy zda chce aby mu byl mladistvý svěřen. Nutné je rovněž zjistit, zda-li taková osoba může vhodné podmínky vůbec zajistit. U mladistvého, u něhož jsou dány důvody vazby, se vyžaduje souhlas se svěřením do péče a závazek chovat se podle dohodnutých podmínek. Pokud by nedošlo k plnění dohodnutých závazků, soud rozhodne o zrušení tohoto opatření nahrazujícího vazbu.

Zvláštní kapitolou je otázka možné náhrady vazby u mladistvých umístěním ve výchovném ústavu. Ze strany odborné veřejnosti občas zaznívají pochybnosti o tom, zda tato forma skutečně plní účel vazby. Především proto, že hrozí negativní ovlivnění ostatních svěřenců ze strany těchto delikventů. Neznámou není

⁸ ŠÁMAL, P.: Základní zásady trestního řízení v demokratických státech. Codex, Praha, s. 360.

⁹ Délka prodloužení je stanovena až na dva měsíce a v řízení o zvláště závažném provinění až o šest měsíců.

¹⁰ LORTIE, S., POLANSKI, M., SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H.: Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice. Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha, 2000 s. 256.

¹¹ MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P.: Kurs trestního práva. C. H. Beck, Praha, 1994, s. 442.

ani velký problém s šikanováním a vzájemnou agresivitou chovanců. Domnívám se, že rovněž podmínky ústavů a personální obsazení nejsou uzpůsobeny těmto účelům.

Výkon vazby u mladistvého, který v době výkonu vazby nedovršil osmnáctý rok svého věku, se provádí odděleně od dospělých. Původní koncepce vládního návrhu zákona¹² předpokládala, že dojde k derogaci § 26 odst. 1, věty druhé, ZVV, kde je připuštěna možnost umístit mladistvého do cely společně s dospělými obviněnými. Podle znění tohoto ustanovení se má jednat o výjimečné případy, pokud se důvodně má za to, že takovýto postup pro mladistvého bude z hledisek uvedených v § 6 odst. 1 výhodnější. Podmínkou při společném umístění je dodržení účelu vazby a zamezení mravního nebo jiného ohrožení mladistvých obviněných. Ustanovení zakazující společné umístění mladistvých a dospělých bylo nakonec ze ZSVM překvapivě vypuštěno.

5. ZÁVĚREM

I když v poslední době již nejsou počty mladistvých umístěných ve vazbě tak vysoké, jako tomu by-

lo dříve, není současný stav zcela optimální. Je třeba ve větší míře klást důraz na širší využití náhradních zajišťovacích opatření a zkrácení délky trvání vazby. V tomto směru nová právní úprava zavádí institut náhrady vazby umístěním mladistvého do péče důvěryhodné osoby. Dle mého názoru by se nemělo zapomínat ani na využívání již v minulosti osvědčených prostředků zakotvených v TR, například na dohled probačního úředníka.

Pozitivním rysem nového ZSVM je skutečnost, že reagoval na hlasy odborné veřejnosti požadující zkrácení délky trvání vazby u mladistvých. Pokud bude nutné vazbu uložit, mělo by se usilovat o zlepšení samotného prostředí jejího výkonu. V tomto kontextu je možné doporučit zřízení speciálních oddělení a organizování programů se vzdělávacím, kulturním a sportovním zaměřením. Za negativum nové právní úpravy považuji to, že nebyl zakotven zákaz umístění mladistvého do cely společně s dospělými obviněnými, byť k těmto případem docházelo v minulosti jen výjimečně.

Je žádoucí, aby použití vazby v trestních věcech mladistvých bylo opatřením zcela výjimečným a striktně omezeným zákonem.

¹² Vládní návrh č. 1017/2001, zákona o soudnictví ve věcech mládeže.